

Barta János hetven éves

Madáchról írott kitűnő könyvének összegező passzusában ezt írja *Barta János* a Tragédiáról és szerzőjéről: „... két főkérdése van (. . .) Az egyik ez: megállja-e még a helyét a romantikus korszak emberfölötti, titáni emberideálja? A másik: képes-e az ember bárminő metafizikai tudásra, s szüksége van-e rá életében?” S a válasz: „A Tragédia (. . .) megmutatta, hogy ő is képes volt szellemi erejének váratlan fellendülésével a nagy fordulatra, ő is legyőzte magában a romantikát és ő is személyisége erkölcsi erejével győzte le. Az ő életének gyümölcse is két erkölcsi parancsban érik meg: egyik a személyiség erkölcsi szabadsága, egyetlen támaszunk minden romantikus »tudás« helyett; másik a megadott sorsszerű környezethez való feltétlen alkalmazkodás — a sorstól való elvonulás vagy a végtelenbe való csapongás helyett.” — Közelről nézve sokszor csak szakszerűen elvégzett feladatok halmazának tetszik még egy jelentősebb tudós pályája is. *Barta János* hetvenedik évének magaslatáról ezek a szakszerűen, sokszor mintaszerűen elvégzett feladatok olyan művé állnak össze, melynek minden fontosabb elemében fel lehet ismernünk a Madách-interpretálásában formát öltő gondolat érdekét. Életelv és magatartás igen szoros megfelelése láttán okkal gyanakszik dogmatizmusra az ember. *Barta* esetében azonban más a titok nyitja: a kor- és önismeret kivételes pontossága és szigora. És egy percig sem hisszük, hogy ez a szigor korlátozná vagy lefokozná vállálóját. Ellenkezőleg: felelősségre, kezdeményezésre, tudományos méltóságra képesíti. A tudósi szerep mély átértésére és bölcs megvalósítására. Ez magyarázza *Bartának* az igazsághoz való viszonyát és módszerességét is. Amit felismer, ő is az olvasói intuíciónak köszönheti elsősorban — de hogy a tudományos evidenciák objektív hitelességének szintjére emelhesse, a szakszempontok egész hálózatrendszerét munkálja ki. Az anyag logikájának feltétlen tiszteletével s mégis olyan biztosan, annyi oldalról közelít céljához, hogy módszerességében nagyvonalú stratégiát kénytelen észlelni az odafigyelő. Irodalomtörténeti és irodalomelméleti jellegű eredményei két felől, de teljesen egybehangzó érvekkel építik s védelmezik tükrözési elméletét épp úgy, mint a romantikáról és a realizmusról kimunkált koncepcióját. Legutóbb megjelent két könyvének gondolatrendje is kivételes pontossággal vág egybe. „A romantika mint esztétikai probléma”, „Irodalom és realizmus” c. tanulmányai az „Élmény és forma” c. gyűjteményben voltaképpen ugyanazokat az elméleti mozzanatokot emelik s fejtik ki irodalomelméleti érvénnyel, amelyek csírában a másik kötet („Költők és írók”) Jókai- és Mikszáth-tanulmányában is jelen vannak. S nehéz lenne eldönteni, mi az erősebb *Bartában*, az irodalomtörténetész-e vagy az elmélkedő, de tény, hogy a kettő állandóan egymás kezére dolgozik. Ennek köszönhető egyfelől, hogy elmékedéseinek gyakorlati értelme mindig nyilvánvaló, másfelől, hogy részelemzéseiben is mindig érezhető, hogy nagyobb összefüggések, mélyebb igazságok felé visz bennünket. Félelmetes apparátusa: életrajzi adatok, a mű tónusa, az előadás akcentusa, a tárgy természete, az író emberi arcának egy-egy vonása, melyeknek feltárásban fáradhatatlan, nála mindig messzire világító értelemmel fénylenek fel, s mindig a mű legbensőbb lényege felé vezető út lesz világosabb általuk. — E tulajdonságai révén lehetett tudományunk integritásának bátor védelmezője, tévedéseiben is hasznos kontroll: a voluntarista vágyképekkel szemben a szövegtisztelet képviselője, a steril elmékedések s a szövegelemzés féltése közepette a személyiség varázsának tudója s a történetiség értelmének igazolója. — Ez a kontroll-szerep bizonyára részes abban, hogy egyetemi előadásában mindig megvívandó viták, tudományunk első vonalát érintő nézeteltérések közelségét érezhetik hallgatói. Mivel hogy ő a koncentráció, az önellenőrzés alkalmának tekintvén előadásait nem restelli annak nyelvére váltani gondolatait. Így sikerült áthidalnia a magastudomány s az oktatás között egyre növvő szakadékot, s tanárok rajait az élő tudomány értő figyelőivé avatni. A plebejus radikalizmust az ő józansága mindig kritikusan szemlélte, s furcsa módon tudóssá érni tanítványainak hosszú sorából mégis elsősorban azokat segítette, akik Ady, József Attila s a népiek ígézetében nőttek fel. Ez is rá vall, az ő „józságára”, melyben a korparancs iránti érzékenység, a szakmai igényesség és az értéktisztelet összhangja mindig kész újrászületni. — Őszintén hihetjük tehát, és kívánjuk, hogy ez a folyamat most a hetvenedik születésnap magaslatán ne torpanjon meg, hanem nyerjen új lendületet.

Kiss Ferenc

Debrecen és a felvilágosodás

(Tudományos ülésszak, Debrecen, 1970. október 9–11.)

Az MTA Irodalomtudományi Intézetének XVIII. századi kutatócsoportja és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Intézete 1970. október 9-től 11-ig konferenciát rendezett Debrecenben a magyar felvilágosodás problémáiról. Az ülésszak első napján, október 9-én délelőtt a KLTE Magyar Intézetében *Julow Viktor* („A debreceni felvilágosodás kutatásának problémái”), *Szilágyi Ferenc* („A Csokonai-kritikai kiadás filológiai problémái”) és *Jelenits István* („A debreceni piaristák a 18. században”) tartott előadást, este, a Csokonai klubban a résztvevők *Szauder József* („Csokonai kritikai, esztétikai műveltsége”) és *Baróti Dezső* („Csokonai szerelmi költészete”) tanulmányait hallgatták meg. Október 10-én délelőtt a KLTE Magyar Intézetében hangzott el *Barta János* („Arany János és a XVIII. század”), *Némedi Lajos* („Kármán „A kincsásó” című novellájának forrása”), őket követően pedig *Görömbei András* („A bordal Csokonai költészetében”) előadása. — *Némedi Lajos* zárszavában ismertette a debreceni XVIII. század-kutatás terveit s felvázolta a további kutatómunka eredményességének legfontosabb feltételeit.

A konferencián elhangzott s nem kifejezetten munkabeszámoló jellegű előadások nyomtatásban is megjelentek, ill. közvetlenül megjelenés előtt vannak. Így *Julow Viktor*, *Szauder József*, *Baróti Dezső* és *Görömbei András* írásai a Szépirodalmi Könyvkiadó *Mezei Márta* és *Wéber Antal* által szerkesztett „Mesterség és alkotás” című tanulmánykötetében (1972), *Barta János* és *Némedi Lajos* tanulmányai pedig az Irodalomtörténeti Közleményekben olvashatók el. (Némedié: ItK 1971. 481–488. Bartáé: ItK 1971. 564–589.)

A konferencia egyik legfontosabb célja az volt, hogy hozzájáruljon a XVIII. századi Debrecen kutatásának az eddigieknél is erőteljesebb, szervezettebb kibontakozásához. Az elhangzott előadások közül a legtöbb hozzászólást *Julow Viktor*nak a debreceni felvilágosodásról szóló tanulmánya váltotta ki, amely markáns s ugyanakkor árnyalt vonásokkal rajzolta meg a korabeli Debrecen szellemi arculatát s jelölte ki helyét az egykorú Magyarország kulturális térképén — miközben világosan exponálta a hiányokat, nyitott kérdéseket, a további kutatások előtt álló sürgető feladatokat. A hozzászólók többsége a Debrecen múltjával foglalkozó kutatók közül került ki s különösen örvendetes, hogy a társadalomtörténet (*Balogh István*, *Komoróczy György*, *Lengyel Imre*, *Orosz István*) s az eszmetörténet (*Czeplédi Sándor*, *Módis László*, *Tóth Béla*) kutatói részéről éppen úgy fontos kiegészítések, ténybeli s módszertani észrevételek hangzottak el, mint a folklór-kutatás (*Újváry Zoltán*) és a tudománytörténet (*Bajkó Mátyás*, *Kádár Zoltán*, *Szénássy Barna*) művelői részéről: a hallgatóság máris folyamatban levő munkákba nyерhetett betekintést. Bizonyos, hogy a XVIII. századi Debrecen kutatói számára is hasznosak és tanulságosak voltak az egyéb területen dolgozó tudósok hozzászólásai — így *Benda Kálmáné*, *Hopp Lajosé*, *Gyenis Vilmosé*, *Lőkös Istváné* és *Vörös Károlyé*.

B. F

Vajda Péter-emlékünnepek Pápán és Vanyolán

Vajda Péter halálának 125. évfordulója alkalmából a Pápai Járási Hivatal és a TIT Veszprém megyei szervezete — a TIT Országos Elnöksége támogatásával — 1971. május 16–17-én emlékünnepeket rendezett Pápán, illetve Vanyolán, az író szülőfalujában. Az ünnepeksorozat keretében Vajda Péterről elnevezett új lakótelepet avattak Pápán, továbbá megkoszorúzták vanyolai szülőházát, ahol *Ortutay Gyula* akadémikus, az Elnöki Tanács tagja mondott ünnepi beszédet, majd emléktáblát lepleztek le a vanyolai iskola falán. Az író emlékeztetének megörökítését volt hivatva szolgálni a vanyolai iskola kiállítása, az irodalmi pályázat eredményének kihirdetése, illetve az a gondnal összeállított füzet is, amelyet az évforduló alkalmából adott közre a TIT megyei szervezete.

1971. május 17-én Pápán tudományos ülésszak megrendezésével folytatódtak az emlékünnepek. *Ortutay Gyula* akadémikus elnöki megnyitója után először *Miklós Róbert*, a Petőfi Irodalmi Múzeum főmunkatársa idézte fel az író alakját. Hangsúlyozta, hogy az a széles körű közéleti, nemzetnevelői tevékenység, amely Vajda nevét fémjelzi, csupán a reformkor széles társadalmi kaponyítása közepette vált lehetővé. Csak nemzeti műveltségünknek e kiemelkedő korszakában valósulhatott meg az, hogy egy eldugott bakonyi faluban született jobbágygyerek mint író, mint publicista, tanár, szerkesztő, tudománynépszerűsítő előadó és természettudós egyaránt egyenrangú társa tudott lenni a legjobb nemesi pályatársaknak. Általa egy addig a társadalom mélyére kényszerített osztály vált nemcsak részesevé a nemzeti kultúrának, de alakítójává is. *Fenyő István*, a MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa

„A publicista Vajda Péter” címmel arról szólott, hogy az író sokoldalú képességei mellett alkata leginkább az újságírásra predesztinálta. Első hivatásos újságírónk és publicistánk egyike volt ő, mint ilyen pedig a legtehetségesebbek egyike századában. Erről tanúskodik mindenekelett, hogy a közéleti ihletésű, szatirikus szellemű krocki, karcolat és humoreszk jellegzetesen polgári műfajait ő honosította meg irodalmunkban. Eszméivel a nemesi liberális politika népi-plebejus változatát alakította ki: az új műfajokban elsősorban a néptömegek érdekében szólalt meg, az ő számukra propagálta a reformellenzékiség jog- és szabadságköveteléseit. Lapjának, a Világnak, majd az Athenaumnak, Életképeknek hasábjain valósággal „birtokba vette” hazáját, a magyar tájat, miként ifjabb nagy költőtársa, „Az Alföld” alkotója. Újságírói életműve — amint az írói is — a nép nemzetválásának szolgálatában teljesedett ki, ezzel vált Petőfi munkásságának legközvetlenebb előzményévé.

„A filozófus és pedagógus Vajda Péter”-re emlékezett az ülészakon Elek László, a szarvasi tanítóképző igazgatója. Előadásában rámutatott arra, hogy az író szemléletében már rejtett ateizmus érvényesült, gondolkodásában a természetlényegült istenhez, a természetvalláshoz jutott el. A dialektika — fichtei és schellingi hatások nyomán — egyre inkább érvényre jutott szemléletében. Eszményképe volt az az ember, aki meg akar tudni mindent, aki be akar hatolni a tudomány lelkébe. A természet és a tudomány Vajda számára egyaránt annak a harmóniának volt a letéteményese, amelyet lehetetlenné tett, illetve szétört a feudális társadalom. Az író-gondolkodó mai jelentőségét állította előadásának előterébe az ülészak befejező előadója, Vonsik Gyula, a TIT főtitkára. Kifejtette, hogy a tudományos ismeretterjesztés mai programjának számos alapelvét Vajda Péter fogalmazta meg. Követői vagyunk a tudás becslésében, a szellemi értékek tisztteletében, mindenekelett pedig abban, hogy hazánkban ma az emberformálás közüggé vált, a tudás szerepe pedig társadalomalakító tényezővé.

Feltétlenül említést érdemel, hogy az ünnepsorozat eredményességét nagymértékben fokozta a helyi szervek lelkes és áldozatos munkája. Ennek köszönhető, hogy a sokáig elfelejtett ró alkotásait ma már jól ismerik a pápai járás falvaiban, főleg a fiatalabb korosztályok körében.

F. I.

Jancsó Elemér

(1905—1971)

Jancsó Elemérnek, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem nyugalmazott professzorának, akadémikusnak halálával eredményekben gazdag tudósi életpálya zárult le. Az utókor tudománytörténésze számára először bizonyára ennek az életműnek sokoldalúsága, összetettsége tűnik majd fel — a személyiségnek az a termékeny lendülete, amely már az induláskor jellemezte a francia szakos fiatal tanárt: pályakezdesének első fél évtizedében két útirajzot (*Észak Afrikában*, 1931; *Északi rokonainknál*, 1932), a kortárs erdélyi költészetről alkotott áttekintést (*Az erdélyi líra 15 éve*, 1934) s olyan alapvető munkát tett közzé, mint *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században* (1936). S ez az energia, amely a progresszió, a demokratikus kultúra ügye iránti elkötelezettségből származott s amely oly sokféle feladat elvégzésére tette őt képessé, mindvégig tulajdona maradt: egyszerre tudott lenni elmélyült tudós, tanárnemzedékeket felkészítő nevelő, eredményes tudományos szervező s a mában élő, tevékeny literátor. Alakját megbecsülés övezte a Román Népköztársaságban s a határon túl is.

A magyar irodalomtörténet művelői számára munkásságának közvetlenül az a része a legfontosabb, amely a felvilágosodás és reformkori irodalom és művelődés történetével foglalkozik — tudományos tevékenységének ez volt a fő területe: halálával a felvilágosodáskori s reformkori Erdély kultúrája vesztette el egyik legkiválóbb ismerőjét. Jancsó Elemér nem alakított ki új irodalomtudományi módszert — de olyan tudós volt, aki tevékenységének jellegét, irányát az aktuális, a tudomány fejlődése szempontjából éppen soron következő feladatoknak megfelelően alakította ki. Felismerte, hogy a XVIII—XIX századforduló Erdélyében mennyire kedvezőtlenül alakult a kinyomtatott és kéziratban maradt művek aránya („tiz kéziratból legfeljebb egy jelent meg” — állapítja meg egyik tanulmányában) — hogy tehát e kultúra teljes megismerésének nyilvánvaló feltétele a kéziratok ill. elfeledett értékek, dokumentumok feltárása. S tudjuk, hogy tudományos tevékenységének egyik célja már az indulástól fogva éppen az ismeretlen tények, emlékek, kéziratban maradt irodalmi anyagok közzététele, napfényre hozása volt — ő jelentette meg (egyebek között) *Bod Péter* önéletírását, *Bölni Farkas Sándor* nyugat-európai utazásáról írott munkáját, *Döbrentei Gábor* levelezését, de az ő nevéhez fűződik *Az Erdélyi Magyar Nyelvmivelő Társaság iratai*-nak impozáns, mintaszerű kiadása is.

A tanulmányíró Jancsó Elemér jellemző vonásait szintén a feltárás, a napfényre hozás' a történelmi valóság tényeinek tisztelete ihlette-alakította, de ugyanakkor semmi sem volt olyan idegen számára, mint az önmagában érdektelen, száraz „adat”; írásaiban, így például a *Kazinczyról, Csokonairól* szóló munkáiban éppen úgy, mint az 1966-ban megjelent *A felvilágosodástól a romantikáig* című kötet tanulmányaiban mindig jelen van az eszmetörténeti, esztétikai és lélektani összefüggésekre egyformán éberrel figyelő, elemző szellem. Hogy az erdélyi kultúra történetének az általa elsősorban kutatott évszázadnyi területét ma olyan izgalmasnak és értékekben gazdagnak látjuk, az jelentős részben az ő tanulmányainak köszönhető — munkái nem hiányozhatnak a korszakkal foglalkozó kutató könyvespolcáról, megrendítő, fájdalmas tény, hogy számuk többé már nem gyarapodhat.

Bíró Ferenc

Jenei Ferenc

(1905–1971)

Csendes, szerény, kicsit magányos agglégény volt, régi irodalmunk és műveltségünk kutatójának szerelmese. Alsóbb iskoláit szülővárosában, egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte, magyar–francia szakosként 1925 és 1929 között. Könyvtáros, levéltáros, múzeumőr, majd múzeumigazgató először Győrött később Tatán. 1956-tól az MTA Irodalomtörténeti Intézetének, 1963-tól a Petőfi Irodalmi Múzeumnak volt tudományos munkatársa.

A Császár Eleméernél védett, *A világi irodalmi műfajok kéziratok énekeskönyveinkben* (Bp., 1929.) c. bölcsészdoktori értekezésével kezdődő négy évtizedes kutató pályáján számos cikket, tanulmányt publikált szülővárosának irodalom és művelődéstörténetével kapcsolatban, főként a Győri Szemlében, melynek 1941–44 között szerkesztője volt. Nem ismert jelentéktelen témát. Vonzódott azokhoz a becses apróságokhoz, melyeket a legtöbb kutató alig méltat figyelemre. A régi könyvek, könyv- és ritkaságyűjtők, metszetek, képek, ötvöstárgyak, órák, kályhák és a régi kályhámesterség emlékei éppúgy közel álltak hozzá, mint Győr művelődésének középkori, reneszánsz és barokk időszakai. Kevéssel halála előtt jelent meg a korábbi kutatásait mintegy summázó, *Győr a XVI. és XVII. században* c. tanulmánya, a várossá válás 700. évfordulóját ünneplő *Várostarténeti Tanulmányok* (Győr, 1971.) c. gyűjteményes kötetben.

Könyvtári, levéltári kutatásainak sok értékes ismeretlen adatot, levelet, szövegemléket közönthetünk. Régi kőestáblákból őt XVI. századi nyomtatvány töredékeit áztatta ki, közöttük Heltai Gáspár Száz fabulájának szövegtörténeti szempontból is jelentős három korrektúráivét. (*Dávid Ferenc és Heltai Gáspár ismeretlen munkái* ItK 1953.) Szöveggyűjtő tevékenységének maradó dokumentuma a *Magyar költők XVII. század* (Bp., 1956.) c. antológiája és *Nyékli Vörös Mátyás verseinek* sajtó alá rendezése az RMKT XVII. századi sorozatának 2. kötetében. Több cikkben foglalkozott Balassi, Rimay, Zrínyi, Koháry, Beniczky munkásságának egy-egy vonatkozásával. (*Az első Balassi-kiadás történetéhez* It 1951.; *A Szigeti Veszedelem keletkezése* It 1952.; *A szerelmes Zrínyi* PIM Évkönyve 1964. stb.) Évek óta dolgozott egy gazdag XVII. századi levelezésanyagot magában foglaló kötetben, de ennek végleges elkészültét már nem érthette meg.

Legotthonosabban a múzeumi munka, a tárlatrendezés világában mozgott. Ez volt az ő igazi terrénuma. Fáradhatatlan szorgalmát, szakmai tudását, finom ízlését dicsérik a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett kiállításai: *Zrínyi* (1964), *Heltai emlékkiállítás* (1966) és a XVII. századi szépirodalmunkat bemutató *Magyar Poesis* (1968) c. tárlata.

Kutatásai során az irodalom fejlődésének elvi-elméleti problémáit alig foglalkoztatták. Új adatok, szövegek, dokumentumok felfedezése és közzététele volt mindig igazi vágya. Mintha a tudománytörténet egy korábbi szakaszának lelke élt volna tovább benne; munkamódszerében volt valami anakronisztikus, stílusában egyfajta archaikus vonás, a Magyar Történeti Életrajzok sorozatra emlékeztető íz, s mindez párosult a mai élet, a fiatalabb kutatónemzedék iránti őszinte szeretettel, tárgya iránti egész lényét betöltő lelkesedéssel és azzal a tulajdonságával, hogy apró sikereknek is irigylésre méltóan tudott örülni. Ezért volt ő a szinte családját jelentő régi magyar kutatógárda minden tagjának kedves Francija, Franci bácsija; ezért búcsúznunk tőle immár örökre, megszorodott szívvel.

Tarnóc Márton